

gewoon natuurlijk verschijnsel niet minder was dan een uiting van (verborgen) vleeschelijken lust; en dat men worsteling op worsteling kende, om er af te komen. Deze gevallen zou men de „gunstige“ kunnen noemen. Anderen gaan een anderen kant uit met hetgeen ze bij zichzelf constateeren. Afgedacht nog van de onzedelijke voorlichting door allerlei geschrift.

Maar we vragen ons af, en we vragen u, of zulke gevallen niet een zeer ernstige aanklacht inhouden tegen christen-ouders.

Laten wij toch ouders zijn! Niet enkel menschen, die zorgen, dat de kinderen gevoed worden op tijd, maar die ook de kinderen opvoeden op tijd. — ja, OP TIJD.....!

J. WATERINK.

LITERATUUR EN KUNST.

De Boeddhistische Christus.

IV.

Reeds stipten we aan, dat behalve Tagore ook de Javaansche edelman en proza-dichter Raden Mas Noto Soeroto zijn aandeel heeft bijgedragen tot de overhuiging van het Westersch gemoed naar het Oosten: een zwenking, die immers mede aansprakelijk is voor de opsmelting van Christus in Boeddha.

Tagore en Noto Soeroto zijn trouwens elkaar sterk verwant en deze belijdt zich gaarne discipel van genen.

Wat Tagore heeft gewild en ten deele ook heeft bereikt in Nederland, door den arbeid van Frederik van Eeden, dat heeft, op zijn wijze, ten deele nog meer opzettelijk, ook Noto Soeroto beoogd.

Zijn gedichten — om daar mee te beginnen — ademen in velerlei opzicht den geest van Tagore. Men denke aan „Melatknoppen“, „De geur van Moeders haar“, „De fluisteringen van den Avondwind“ herinnert aan de erotiek van Tagore. Soms geeft de titel reeds bewijs van verwantschap: „een tuiltje offerbloemen“ heeft veel weg van Tagore's „Song-offerings“, wij-zangen.

Aan Tagore's „spel“ van den goddelijken geest, die met de menschen-ziel zijn matte spel begint en voleindt met een zachten glimlach, herinnert dit vers van Noto Soeroto:

Wie zijt Gij, die mij droomen, talrijk als sterren, zendt in den nacht van mijn onwetendheid?

Zijt Gij mijn eenige Vriend, die zich altoos ver-schuilt en toch steeds roept: „Zoek Mij, ja, Mij alleen?“

Ja! Want eindeloos herhaalt Gij uw spel en verlaat mij toch niet één seconde.

Maar niet alleen als dichter, ook als denker heeft Noto Soeroto den geestelijken band tusschen Java en Nederland, en — zooals men eerlijk interpreteren mag — den band dus ook tusschen Oosten en Westen willen aanhalen of aanknoopen. Daarbij is Henri Borel natuurlijk meer dan belangstellend toeschouwer. Hoe kan het ook anders? Als Henri Borel maar in de verte een Boeddha-beeld ziet, is het hem al goed te leven; tusschen hem en den nederlandschen, daartoe christelijk-gereformeerden, legerpredikant in algemeenen dienst, die in een Boeddha-tempel wel de schoenen van de voeten zich liet doen, maar overigens beleed, dat de „stemming“ niet komen wilde, ligt een afstand, die niet te meten is. Een hurkende Aziat — een Boeddha-beeld! Een kindje van een Klingalees op taders schoot tegen hem aanleunend — een Boeddha-kindje! Want het is ouwelijk en wijs, dat kindje. Maar Engelsche vrouwen, die vermoeid en bleek zijn, die zijn vermoeid en bleek, en daarmee uit¹⁾. Zou Henri Borel niet jubelen, als Noto Soeroto een lezing houdt over „De eendracht van Indië en Nederland“²⁾? Natuurlijk is hij er bij; en hij vermaant den Oosterling zijn eigen geest toch niet te verloochenen; de eigen „adat“ van het Oosten en de heiligheid van de geestelijke goederen van Java zelf, mogen toch vóór alle dingen gehandhaafd blijven, zoo spreekt hij³⁾. De eendracht van Java en Nederland mag niet gekocht worden door een geestelijken veroveringstocht van Nederland uit, doch wel omgekeerd.

En de Oosterling wil wel luisteren. Ook Noto Soeroto. Straks gaat hij een levensbeschrijving geven van zijn leermeester Rabindranath Tagore⁴⁾. Daarbij wordt ook diens Gods-begrip aangewezen: en de manier, waarop dat gebeurt, beteekent niet minder dan een bewuste verwerping van het Westersch christendom, een terugdringen van den Heiland van het Christelijk geloof naar den ver-schoven hoek. Men raakt hem vanzelf kwijt, dien Christus, bij den woordlozen strijd van den rucht-loozen Tagore, die zijn god aanroept, en verglijdt in de stilte en in de diepte, zonder geluid. En

straks geeft Noto Soeroto een rechtvaardiging van Tagore's gods-begrip, door de aanhaling van een artikel van een Franschen geest: Henri D. Davray; want over Fransche negatie loopt de weg van Westersch verbleekt christendom gemakkelijker naar Oostersch heidendom en pantheïsme. Zoo citeert Noto Soeroto een artikel van iemand uit het voor Europeaan nabije Frankrijk; en in Europa luisteren ze met open mond, alsof de wereld in Indië open-gaat. In dit artikel komt het volgende voor:

„De christelijke God is een almachtig soeverein en een geduchte rechter, zelfs in Zijn barmhartigheid. Het anthropomorfie en almachtige Hoogste Wezen, dat zijn tijd doorbrengt met over ons te waken zonder ons krachtig te kunnen beschermen tegen de zonde, ... zulk een God houdt spoedig op, eerbied af te dwingen. Hij heeft ons niet geschapen naar Zijn beeld, maar wij hebben Hem geschapen naar ons beeld. De cultus van zulk een godheid kan niet anders dan slechts uiterlijk en formeel wezen; de godsdienst, die ons slechts dezen onvoldoenden God kan aanbieden, lokt geen enkele universele liefde uit, geeft geen enkele universele vreugde.“

Hiermee heeft dus de dichter van het Oosten zoo maar even afgerekend met de religie, dat wil zeggen, met heel den ontwikkelingsgang, heel de draagkracht van het leven, van het Westen. Want de God van het Westen, het mysterie zelfs van een Christus, die tegenover Boeddha met eigen eischen zou willen blijven staan, kan den dichter niet inspireren; en daarmee zijn alle kwesties immers vrijwel afgedaan? En indien velen mochten meenen de zangen van Tagore te kunnen lezen met een christelijken glimlach van toch-nog-beter-begrijpen, dan zal Noto Soeroto met fransche hulp, hen wel van de dwaling afhelpen. Het is alweer die franschman van daareven, die spreekt:

„Hij“ (de God van het christendom) „hij inspireert slechts zelden dit hevig en brandend verlangen van een goddelijke aanwezigheid, die is: de honger en de onleschbare dorst van de mystiek.“

Maar tegenover den krachteloozen God, den niet bewegend Christen van het dogmatische Westen staat dan de God van het Oosten:

„In het Oosten daarentegen wordt God niet ver-beeld in dergelijke zwakke grenzen; de godsdiensten zijn onpersoonlijk en vloeien samen met vele filosofische systemen, die ruimte laten voor be-spiegelingen, waarin de kleine menselijke persoon-lijkheid geheel en al verdwijnt met al haar begeerten, moeiten, zwakheden en ellenden... Op het altaar van zijn ziel plaatst het Westen Zijn eigen beeld; den verachten en ontroonden God, en biedt zichzelf een hoogmoedigen eeredienst aan. Het Oosten vindt zijn Godheid in de oneindigheid van het Heelal en in het diepste zijns harten, en erlangt daardoor een wonderbare nederigheid.“

Scherper dan deze franschman⁵⁾ kan niemand de religiositeit van den modernen Westerling ver-oordeelen. Maar gemakkelijker dan hij kan ook niet één zich wijs maken, den overgang te vinden van het zieke Westen tot het Oosten. Het is geen wonder, dat overigens vurige bewonderaars van Noto Soeroto bij het lezen van dit stukje Oostersche „nederigheid“ pijn gevoeld hebben⁶⁾.

* * *

Waar zoo het Westen zelf zich overbuigt naar het Oosten, daar is het geen wonder, dat bewust of onbewust, de Boeddhistische verstilling en ver-drooming, de neiging tot het strijdloze leven, de Christusfiguur der dichters en schrijvers telkens weer haar eigen karakter verliezen doet.

Als ook de andere kunstbroeders zich de handen wrijven over Boeddhistische gedachte, uitgedrukt in Boeddhistische kunst, juist om de Oostersche idee, die hen bekoort⁷⁾, dan is het geen wonder, dat de ziel van den litterairesthetischen Westerling, wanneer de Christus bezien wordt, soms meer ruikt van de kuische lotus, dan van het geronnen bloed, dat toch op Golgotha gedreigd heeft en verschrikt. Reeds hoorden we den naam van Mick Janssen noemen. Haar Maria, moeder Gods, wordt gehuld in een gewaad, dat met zijn plooiën haast copie lijkt van den mantel van het priesterbeeld Shirensa Sanyo, product van Boeddhistische kunst⁸⁾. En met Maria deelt ook haar kind in de verdooving, de verstomming:

Het kaars-gevlam verlijnt zijn bloesmend heven, langs 't Moeder-plooiën van Haar wit gewaad... Gedooft zijn smarte-woorden, en mijn leven luidloos naar zuivre leederheid op-gaat...

In 't leven dool ik als een blad verloren, dat ruischend deint op dorren herfst-wind... Maar in van vreemde peinzing hoogen toren, treedt zacht Maria en het zeggend kind...⁹⁾

De scherpte, de sterke stem, het felle bloed, alles, wat maar persoonlijk is en dramatisch, moet hij dezen Christus weg:

¹⁾ H. D. Davray, in een art. in „Mercure de France“, vgl. Studien, Tijdschr. voor Godsd., Wetensch. en lett., nieuwe reeks, 49e jrg., 87e dl. bl. 227 v.

²⁾ G. Jonckbloet, b.v. die alomdij Noto Soeroto prijst (Studien, 48e jrg., dl. 85, en dl. 88, bl. 173; 50e jrg., dl. 90, bl. 28 v.; doch hier met Noto verlegen staat, 49e jrg., 87e dl., bl. 227 v.

³⁾ Otto van Tussenbroek, Oude Kunst, jrg. 4, 1918/9, bl. 309, vgl. 311, en jrg. 5, bl. 9-10 (de Visser).

⁴⁾ Van Tussenbroek, Bij het priesterbeeld van St. S., Oude Kunst, IV, 309. (Haarlem, J. A. Boom).

⁵⁾ Aan de Brom, bl. 31.

En rusten zal 'k bij U...
Lampen droom-vreugd wordt hoog ontstoken,
paarl-blank wordt brandend begeeren...
Heeft nu smart, leden-dof geloken,
kan geen gerucht meer 't Wonder weeren...
O rusten zal 'k bij U.

Zijt Gij gekomen, Heer...
bleekend rood-bloeden, vreemden schijn
der lucht, zwaar van 't geheimvol zwijgen,
ik weet 't wel, dat Gij nabij moet zijn,
mag ik m'n hoofd nu in Uw handen nijken...
Gij zijt gekomen, Heer...¹⁰⁾

En als iemand den afstand tusschen Roomsche dogma en Boeddhisme te groot vindt, om aan, al is 't ook onbewuste, verwantschap te denken, dan vergete hij niet, dat een Roomsche van de eerste bewustheid, Gerard Brom¹¹⁾ in den Olijven-hof Christus alleen maar heeft hooren „zuch-ten“. Ook wordt, zoo vindt Brom, de kruisiging dikwijls wat al te „theatraal“ voorgesteld; en hij vindt de hoogste stijging van Jezus' „tragedie“ bij de kruisiging, stiller dan ooit¹²⁾.

Maar men moest toch eigenlijk dezen mensch niet meer behoeven te herinneren aan Hem, die „een worm, geen man“ was; die „brulde“ in zijn lijden en met „sterke roeping en tranen“ in Geth-semané heeft geboden; en die geroepen heeft in duisternis, met „grootte stem“ van verlatenheid tot God en die, wederom roepende met „grootte stem“, den geest gegeven heeft.

En zegt dan iemand, dat Gerard Brom er maar één is, dan heeft hij gelijk. Maar hij, Brom, is toch representant. En wat de roomsche ge-meenschap betreft: men kan ze in tweeërlei vorm zien optreden.

Wie van haar ziet de leelijke beelden, waarover Brom toorn, die denke aan dezen dialoog tus-schen twee menschen, die elkaar vonden in een rariteitenwinkel, die met Boeddha-beelden opge-propt zat:

... Dat eene daar lijkt net de Maagd Maria, is het niet?

Hij wees op een verguld beeld van een vrouw, een kind aan haar boezem houdende.

— Ja, antwoordde ik, maar het is Kishibojin, de godin, die de kleine kinderen bemint.

— Men spreekt over beeldendienst, ging hij voort peinzend. Ik heb veel dingen, zooals deze, in ka-tholieke kerken gezien. Het komt mij voor, dat de godsdienst vrijwel overal hetzelfde is op de wereld.

— Ik geloof, dat gij gelijk hebt, zeide ik.

Wel, de geschiedenis van Boeddha is bijna gelijk aan die van Christus, is het niet zoo?

— Tot op zekere hoogte, stemde ik toe.

— Alleen, dat hij niet gekruisigd werd.

Ik antwoordde niet, denkende aan de woorden: In de geheele wereld is er geen plek, zelfs zoo klein als een mosterdzaadje, waar hij niet zijn lichaam heeft opge-offerd, ter wille der menschen... Wij zijn allen de nog niet ontpopte geesten van het oneindige; ieder bevat een geest-lijken Boeddha, en de duizenden zijn slechts één¹³⁾.

Wij zijn allen Boeddha.

Dat wil, in dezen „rariteiten-winkel“ tegelijker-tijd zeggen: „Wij zijn allen ongevóór Christus“. En niet alleen in Japan, dat sterk Boeddhistisch is, maar ook in Europa stuiten we op de toch wel heel kromme logica van dezen rariteitenwinkel.

Want — dat nu in waarheid allen, die onder de kunstbroeders zich doen gelden, in theologisch opzicht zich boven deze winkel-theologie uitgewor-steld hebben, voordat zij hun theologische wijsheid omtrent Boeddha-Christus gaan ver-beelden, ik zou het niet durven beweren.

En wie Rome zien wil in zijn hoogere geeste-lijke worsteling, die kan zich herinneren, dat de ascese, de vlucht uit de wereld, gelijk deze in het Boeddhisme wordt verheerlijkt en in den Boeddha wordt aanschouwelijk gemaakt, ook door Rome is overgenomen en daar met niet minder opzettelijkheid is geprezen als de opstijging van hen, die „den berg des Heeren mochten opklim-men“, als de perfectie der sterken, der heiligen, der overgegevenen aan God¹⁴⁾.

En de zaligsprekingen van Jezus, zegt Gerard Brom, komen alle neer op het zalige van de stilte¹⁵⁾.

Maar indien dat waar zou zijn, dan hadden toch geen woorden sterker dan juist de zaligspre-kingen den strijd aangewezen als den weg, die

¹⁰⁾ Aan den Einder, bl. 75.

¹¹⁾ In meer dan één opzicht dan ook een tegenvoeter van Karel van den Oever, met wien nog al eens getwist is.

¹²⁾ Areopag, Hilversum, 1923, 152.

¹³⁾ Lufadio Hearn, Kokoro, Vert. J. P. Wesselink—v. Bossum, Amsterdam, Meulenhoff, z. j. bl. 200, 201.

¹⁴⁾ Heinrich Weinel, Jesus im 19. Jahrhundert, Tübingen, 1914, 232. Zoo ook de tamelijk sympathieke bespreking van den Roomschen E. v. Lith over „Het gebod van Ardoena tot Ciwa“, die in dit product van hindoeïsme en boeddhisme toch nog veel weet te waardeeren. „Ook onder de Hindoes zijn er, zegt hij, zielen, die naar God gestreefd hebben en den oorsprong (1) en het einddoel (2) van dit streven ook bereikt (3) hebben, al was het dan ook onder den naam... Ciwa of Boeddha“. Studien, 56e jrg., 191e deel, 1924, 1e halfjaar, 373. Tegenover deze Roomsche verwording is de scherpe kritiek van Karel v. d. Oever een weldaad.

¹⁵⁾ Areopag, 153.